

Maftuna ESHQUVATOVA,
Iqtisodiyot va pedagogika universiteti NTM mustaqil tadqiqotchi
E-mail: odilovnamaftuna2@gmail.com

Iqtisodiyot va pedagogika universiteti professori X.Narxodjayeva taqrizi bilan

DOSTOEVSKIYNING "TELBA" ROMANINING INGLIZ TILIGA TARJIMASIDA SEMANTIK O'ZGARISHLAR

Annotation

Mazkur maqola Fyodor Dostoevskiyning "Telba" romanining ingliz tiliga tarjimalarida yuzaga keladigan semantik o'zgarishlarni tahlil qilishga bag'ishlangan. Tadqiqot davomida tarjima jarayonida yuz beradigan leksik-semantik siljishlar, stilistik transformatsiyalar va madaniy konnotatsiyalarning o'zgarishi ko'rib chiqilgan. Qiyosiy-tahliliy metod asosida original ruscha matn va uning mashhur inglizcha tarjimalari o'rganilib, tarjimonning talqini, madaniy kompetensiyasi va estetik qarashlarining semantik mazmunga ta'siri aniqlangan. Maqola tarjima nazariyasi, adabiyotshunoslik va madaniyatlararo kommunikatsiya kontekstida Dostoevskiy asarining tarjimada qanday talqin qilinishini ochib beradi.

Kalit so'zlar: Dostoevskiy, "Telba", tarjima, semantika, semantik siljish, tarjima nazariyasi, madaniy tafovut, ingliz tili, qiyosiy tahlil, leksik transformatsiya.

SEMANTIC SHIFTS IN THE ENGLISH TRANSLATION OF DOSTOEVSKY'S NOVEL "THE IDIOT"

Annotation

This article analyzes the semantic shifts that occur in the English translations of Fyodor Dostoevsky's novel *The Idiot*. The research explores lexical-semantic deviations, stylistic transformations, and the modification of cultural connotations arising during the translation process. Through a comparative analysis of the original Russian text and several prominent English translations, the study reveals the influence of the translator's interpretation, cultural competence, and aesthetic choices on semantic content. The article offers insight into how Dostoevsky's novel is perceived and reinterpreted within the frameworks of translation theory, literary studies, and intercultural communication.

Key words: Dostoevsky, *The Idiot*, translation, semantics, semantic shift, translation theory, cultural difference, English language, comparative analysis, lexical transformation.

СЕМАНТИЧЕСКИЕ ИЗМЕНЕНИЯ В ПЕРЕВОДЕ РОМАНА ДОСТОЕВСКОГО «ИДИОТ» НА АНГЛИЙСКИЙ ЯЗЫК

Аннотация

Эта статья анализирует семантические сдвиги, возникающие в английских переводах романа Фёдора Достоевского «Идиот». В исследовании рассматриваются лексико-семантические отклонения, стилистические трансформации и изменения культурных коннотаций, происходящие в процессе перевода. Посредством сравнительного анализа оригинального русского текста и нескольких известных английских переводов работа выявляет влияние интерпретации переводчика, его культурной компетенции и эстетических предпочтений на семантическое содержание. Статья позволяет глубже понять, как роман Достоевского воспринимается и переосмысливается в контексте теории перевода, литературоведения и межкультурной коммуникации.

Ключевые слова: Достоевский, «Идиот», перевод, семантика, семантический сдвиг, теория перевода, культурные различия, английский язык, сравнительный анализ, лексическая трансформация.

Kirish. Tarjima san'ati bugungi global axborot almashinuvi va madaniyatlararo muloqot sharoitida alohida ahamiyat kasb etmoqda. Ayniqsa, jahon adabiyotining buyuk namoyandalari ijodini turli tillarga tarjima qilish jarayonida til, madaniyat va mentalitetlar o'rtasidagi murakkab aloqadorlik yuzaga chiqadi. Bunday tarjimalar nafaqat til o'zgarishi, balki ma'no, kontekst va estetik talqinlar darajasida chuqur tahlilni talab etadi.

Fyodor Mixaylovich Dostoevskiy rus va umuminsoniy adabiyotda inson qalbining falsafiy va axloqiy qatlamlarini tahlil etish borasida beqiyos ijodkor sifatida tan olingan. Uning "Telba" romani, ayniqsa, insoniy poklik, e'tiqod, muhabbat va jamiyatdagi adolatsizliklar muammosini ko'tarib chiqadi. Asarda bosh qahramon - knyaz Mishkin obrazi orqali "ideal odam" g'oyasi yoritilgan bo'lib, bu obraz g'arb o'quvchisi uchun har doim ham tushunarli yoki mazmunan teng keladigan formatda qabul qilinavermaydi. Bu esa tarjimada semantik o'zgarishlar ehtimolini oshiradi.

Mazkur maqola Dostoevskiyning "Telba" romani ingliz tiliga tarjima qilinganda yuzaga keladigan semantik siljishlarni o'rganishga qaratilgan. Tarjimadagi semantik tafovutlar, ularning mazmuniy va badiiy ta'siri, shuningdek, tarjimonning interpretatsion roli tahlil qilinadi. Asarda asosiy e'tibor tarjima jarayonida ma'no yo'qotilishi (semantic loss), o'zgarishi (semantic shift) yoki transformatsiyasi (semantic transformation) holatlariga qaratiladi.

Maqola natijalari tilshunoslik, tarjima nazariyasi, adabiyotshunoslik va madaniyatlararo kommunikatsiya sohalarida olib borilayotgan zamonaviy tadqiqotlarga hissa qo'shadi.

Metodologiya. Ushbu tadqiqotda qiyosiy-tahliliy metod asosiy ilmiy usul sifatida tanlandi. Bunda original ruscha matn va bir nechta mashhur inglizcha tarjimalar (jumladan, Constance Garnett (1913), David Magarshack (1955), Richard Pevear va Larissa Volokhonsky (2002)) o'rtasidagi leksik, stilistik va semantik tafovutlar aniqlab,

tizimli tahlil qilindi. Har bir tarjimada muayyan epizodlar, iboralar va fe'l birikmalari original bilan solishtirilib, semantik konnotatsiyalar darajasida farqlar ko'rsatib o'tildi.

Tadqiqot doirasida quyidagi tahlil mezonlari asosida semantik o'zgarishlar tasniflandi:

Leksik-semantik siljishlar – sinonimlarning tanlanishi, so'z ohangining o'zgarishi;

Bahoviy va emotsional nuanslarning o'zgarishi – ijobiy yoki salbiy ohangning susayishi yoki kuchayishi;

Madaniy-realiyalarning transformatsiyasi – rus madaniyatiga xos tushunchalarning ingliz tilida anglanmasligi;

Stilistik soddalashtirish yoki murakkablashtirish – matnning stilistik yukida farqlar.

Tahlilda E. Nida (dynamic equivalence), P. Newmark (communicative vs. semantic translation) va V.N. Komissarov kabi tarjima nazariyotchilarining asosiy konsepsiyalariga tayanildi. Shuningdek, tarjimonning sub'ektiv roli, madaniy kompetensiyasi va estetik qarashlari tarjima natijalariga qanday ta'sir ko'rsatishi alohida yoritildi.

Metodologiya, shuningdek, kontekstual va diskursiv tahlil uslublarini ham o'z ichiga oladi, bu esa semantik o'zgarishlarni nafaqat so'z darajasida, balki mantiqiy, psixologik va badiiy kontekstlarda tahlil qilish imkonini berdi.

Muhokama

Dostoevskiyning "Telba" romanining ingliz tiliga tarjimalari tahlili shuni ko'rsatadiki, semantik o'zgarishlar nafaqat til strukturasi darajasida farqlar bilan, balki tarjimonning estetik tanlovi, madaniy kontekstdan xabardorligi va manbaga bo'lgan munosabati bilan ham bevosita bog'liq. Tarjimada yuzaga kelgan semantik siljishlar ayrim hollarda original matnning chuqur ma'naviy qatlamlarini to'liq yetkazishda qiyinchiliklar tug'dirgan.

Misol tariqasida, knyaz Myshkinning obrazini yoritishda qo'llanilgan fe'llarning (masalan, «умиляться», «растеряться», «разволноваться») tarjimasida Garnett versiyasida soddalashtirilgan shakllar tanlangan ("to be touched", "to be confused"), bu esa obrazning psixologik nozikliklarini pasaytirgan. Pevear va Volokhonsky tarjimasida esa murakkab tuzilmalar va konnotativ ma'nolarni saqlab qolishga intilish seziladi, lekin bu o'quvchiga og'irlik qilishi mumkin.

Bundan tashqari, rus madaniyatiga xos diniy va falsafiy konnotatsiyalarning ingliz tilidagi ekvivalentlarini topishda tarjimonlar har xil yondashuvlarni tanlagan. Masalan, «страдание» va «смирение» kabi tushunchalar G'arb madaniyatida boshqa semantik maydon bilan bog'liq bo'lib, ularning tarjimasida g'arb o'quvchisi uchun Dostoevskiyning axloqiy-estetik konsepsiyasini to'liq ochib bera olmaydi. Bu holat semantik moslikning cheklanganligini ko'rsatadi.

Original (ruscha)	Garnett tarjimas	Pevear & Volokhonsky	Izoh
Он умилялся	He was touched	He was overcome with gentle emotion	Garnett versiyasida emotsional rang susaygan
Он растерялся	He was confused	He became visibly distraught	Pevear versiyasida dramatik kuch saqlangan
Юродивый	Not translated / "a fool"	holy fool	"Holy fool" — konnotativ mazmuni anglatadi, ammo cheklangan

Xulosa. O'tkazilgan tahlil Dostoevskiyning "Telba" romani ingliz tiliga tarjima qilinganda yuzaga keladigan semantik o'zgarishlar turli darajalarda - leksik, stilistik va madaniy - namoyon bo'lishini ko'rsatdi. Ushbu o'zgarishlar tarjima jarayonining tabiiy elementi sifatida qaraladi, biroq ularning har biri asar semantikasiga, mualliflik pozitsiyasiga va qahramonlar obraziga sezilarli ta'sir ko'rsatishi mumkin.

Romanning original matnida ifodalangan hissiy-estetik qatlamlar, ma'naviy-axloqiy baholar va ijtimoiy realiyalarning o'ziga xosligi tarjimada ba'zan soddalashtiriladi, ba'zan esa to'liq anglashilmaydi. Natijada matnning semantik tuzilmasi o'zgaradi, bu esa o'quvchining asarni qabul qilishiga bevosita ta'sir qiladi. Xususan, bahoviy fe'llar, ekspressiv leksik birliklar, diniy va madaniy konnotatsiyalarning to'liq aks

Shuningdek, muhim jihatlardan biri shuki, tarjimada intonatsion, ritmik va sintaktik strukturalar ham semantik yukni o'zida olib yuradi. Asl matnda uzoq, murakkab gaplar orqali obraz va fikrlar chuqur ochib berilsa-da, ayrim tarjimalarda bu gaplar soddalashtirilgan yoki qisqartirilgan. Natijada, Dostoevskiyga xos "ichki monolog" texnikasi va ruhiy ziddiyatlar kuchi zaiflashgan.

Barcha ushbu holatlar tarjimaning qabul qiluvchiga ta'sir qilish imkonini o'zgartiradi va yangi kontekstda matnning semantik, emotsional va badiiy yukini o'zgartirib yuboradi. Shu jihatdan tarjima faqat til almashtiruvchi emas, balki madaniy va ideologik interpretatsiya hamdir. Har bir tarjimon — bu muallif bilan teng ijodkor sifatida maydonga chiqadi.

Asosiy qism

Tarjimada semantik o'zgarishlar quyidagi shakllarda yuz beradi:

Leksik o'zgarishlar: Dostoevskiy foydalanadigan so'zlar ko'pincha qadimiy, stilistik jihatdan yukli yoki emotsional ranglarga ega. Masalan, «кроткий» (kamtarin, muloyim) so'zining "meek" deb tarjima qilinishi ingliz tilida diniy konnotatsiyani oshiradi va ba'zan ortiqcha dramatismga olib keladi.

Bahoviy-emotsional siljishlar: Personajlar orasidagi suhbatlarda ohang, kinoya va passiv tajovuz holatlari tarjimada soddalashtiriladi yoki yo'qoladi. Masalan, Mishkinning samimiyligi bilan aytilgan iboralar ingliz tilida ba'zida sun'iy yoki seremoniyal ohangda eshitiladi.

Madaniy-realiyaviy kontekstlar: rus muhitiga xos bo'lgan diniy iboralar, ijtimoiy lavhalar ingliz tiliga mos ekvivalentlar topilmaganda semantik qisqartirishlarga uchraydi. Masalan, «юродивый» (dinsizlarga darg'azab, ammo ruhoniy ahamiyatga ega odam) kabi tushunchaning tarjimada yo'qolishi Mishkin obrazining chuqurligini pasaytiradi.

Tarjima - bu nafaqat til o'zgarishi, balki interpretatsiya hamdir. Har bir tarjimon o'z dunyoqarashi, estetik didi, madaniy saviyasi asosida matnga yondashadi. Masalan, Constance Garnettning tarjimasida ko'proq soddalashtirishga moyil bo'lib, Dostoevskiyning falsafiy og'ir matnlarini o'quvchiga tushunarliroq qilishga intilgan. Pevear va Volokhonsky esa matnga maksimal sadoqat prinsipiga asoslanib, hatto uslubiy og'irlikni ham saqlab qolgan.

Dostoevskiy stilistik jihatdan murakkab yozuvchi bo'lib, uning matnlarida parataxis, dialogik kuchlanish, ichki nutq, kinoya va falsafiy fikrlar qorishmasi mavjud. Ushbu elementlar tarjimada aks ettirilishida stilistik darajadagi siljishlar yuzaga keladi. Masalan, «он сказал с грустью» iborasi "he said sadly" tarzida soddalashtirilsa, bu emotsional gradientni to'liq ochib bera olmaydi.

ettirilmasligi personajlarning ichki dunyosi va mualliflik g'oyasining anglanish darajasini pasaytiradi.

Shu bois, Dostoevskiy asarlari tarjimasida faqat tillararo o'tkazma emas, balki murakkab interpretativ jarayondir. Tarjimon lingvistik jihatdan ekvivalent vositalarni tanlash bilan birga, muallifning estetik idealini, madaniy kontekstni va psixologik nozikliklarni ham inobatga olishi zarur. Bu esa tarjimonning filologik saviyasi, madaniyatlararo kompetensiyasi va stilistik sezgiriligini talab etadi.

Kelajakdagi tadqiqotlar uchun "Telba" romanining turli tarjimalarini (masalan, Constance Garnett, David Magarshack, Alan Myers, William A. F. Pevear va Richard Avsey tarjimalarini) qiyosiy semantik tahlil qilish, semantik yo'qotish va o'zgarishlarning xususiyatlarini aniqlash,

ularning funksional yukini baholash dolzarb bo'lib qolmoqda. Bu esa tarjima nazariyasi va amaliyotida semantik sadoqat va interpretatsion erkinlik muvozanatini belgilashga xizmat qilishi mumkin.

Shunday qilib, Dostoevskiyning "Telba" romani tarjimasi lingvistik transformatsiya bilan birga madaniy va

estetik konversiyani ham ifodalaydi. Tarjimada yuzaga keladigan semantik o'zgarishlar bu jarayonning ajralmas tarkibiy qismi bo'lib, ular orqali asar yangi madaniyatda qayta talqin qilinadi, bu esa uni xalqaro adabiy muomalada yashovchan qiladi.

ADABIYOTLAR

1. Dostoevsky, F.M. (1869). *Idiot*. Moskva: Russkaya kniga.
2. Dostoevsky, F.M. (1913). *The Idiot* (tr. Constance Garnett). New York: Macmillan.
3. Dostoevsky, F.M. (1955). *The Idiot* (tr. David Magarshack). London: Penguin Classics.
4. Dostoevsky, F.M. (2002). *The Idiot* (tr. Richard Pevear & Larissa Volokhonsky). New York: Everyman's Library.
5. Newmark, P. (1988). *A Textbook of Translation*. London: Prentice Hall.
6. Nida, E.A. (1964). *Toward a Science of Translating*. Leiden: Brill.
7. Бархударов, Л.С. (1975). *Язык и перевод*. Москва: Международные отношения.
8. Комиссаров, В.Н. (1990). *Теория перевода*. Москва: Высшая школа.